

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

С. І. МАРЧЕНКО, кандидат юридичних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: marchenko_svet@ukr.net

Анотація. Досліджуються актуальні проблеми правового регулювання рибного господарства України; визначено та охарактеризовано юридичні ознаки рибництва та рибальства як основних підгалузей рибного господарства України.

Ключові слова: *правове регулювання, юридичні ознаки, рибне господарство, рибництво, аквакультура, рибальство.*

Актуальність дослідження правових засад рибного господарства України як однієї із пріоритетних галузей національної економіки України зумовлено низкою правових, соціально-економічних та геополітичних чинників. Україна належить до морських держав, яка має вихід у будь-яку точку Світового океану і доступ до його сировинних біоресурсів, протяжність берегової лінії в 2782 км і 1,3 млн га внутрішніх водойм, об'єктивно зумовлюють необхідність існування рибного господарства як пріоритетної галузі національної економіки, його підтримку та розвиток з метою зміцнення позицій країни на міжнародній арені, збереження просторової і національної цілісності України.

Рибне господарство України має стратегічне значення у гарантуванні продовольчої безпеки держави, оскільки ефективний розвиток цієї сфери та складових рибництва (аквакультури) і рибальства сприятиме забезпеченню населення України продукцією з риби та інших водних живих ресурсів на рівні науково обґрунтованих фізіологічних норм їх споживання з розрахунку на душу населення, забезпеченню інших галузей економіки сировиною для виробництва біологічно активних речовин, лікувальних препаратів, технічної й кормової продукції та вирішенню проблем зайнятості населення. За даними Державного агентства рибного господарства України у рибній галузі нашої країни зайнято близько 30 тисяч працівників [1].

Незважаючи на те, що в останні роки рибне господарство України перебуває в глибокій, затяжній економічній кризі, за оцінками фахівців, зазначена галузь є цілком конкурентоспроможною та економічно привабливою з точки зору залучення інвестицій. Це свідчить про необхідність вжиття організаційних та правових заходів, які змогли б забезпечити ефективне правове регулювання в цій галузі з урахуванням

особливостей, притаманних рибному господарству України. З огляду на вищенаведене метою цієї статті буде виявлення юридичних ознак, особливостей правового регулювання рибного господарства в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі правові питання розвитку рибного господарства України були предметом дослідження таких вчених, як Т. В. Григор'єва, В. М. Єрмоленко, Л. М. Святченко, Т. О. Коваленко, М. В. Краснова, С. І. Марченко, Т. С. Новак, Т. О. Третяк та ін. Разом із тим зазначені автори не ставили за мету висвітлити юридичні ознаки, які притаманні рибному господарству та його основним складовим – рибництву й рибальству.

Виклад основного матеріалу. Необхідність висвітлення правових засад рибного господарства в Україні та аналізу юридичних ознак, притаманних цій сфері агробізнесу, підтверджується також наявністю значної кількості нормативних актів, що містять норми, присвячені правовому регулюванню рибного господарства, які потребують поглибленого дослідження. Так, варто зазначити, що серед галузей сільськогосподарського виробництва саме відносини в сфері рибного господарства врегульовано найбільшою кількістю законодавчих актів, серед яких: Закони України «Про аквакультуру» [2], «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» [3], «Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року» [4], «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» [5], «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» [6] та інші.

Важливе значення у законодавчому забезпеченні рибного господарства займають міжнародні договори, оскільки рибальство здійснюється як у внутрішніх водоймах, так і у внутрішніх морських економічних зонах та у відкритих районах Світового океану.

Не зважаючи на те, що в чинному законодавстві існують нормативно-правові акти, які регламентують правові питання рибного господарства, вбачається, що сучасний стан врегулювання цих суспільних відносин є недосконалим, характеризується наявністю прогалин, колізій та дублюванням правових норм. Передусім варто звернути увагу на відсутність єдиного підходу до термінологічного апарату. Зокрема, чинне законодавство містить різні визначення основних, базових понять, таких як: рибне господарство, рибництво, аквакультура, рибальство, промисел, водні живі ресурси тощо.

Визначення поняття рибного господарства містять закони України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року», наказ Державного агентства рибного господарства України «Про затвердження правил промислового рибальства в басейні Чорного моря» [7] та ін. Загалом ці визначення є подібними та базуються на розумінні рибного господарства

як однієї із галузей економіки (народного господарства)* та окресленні її основних завдань і мети.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» рибне господарство – галузь економіки, завданнями якої є вивчення, охорона, відтворення, вирощування, використання водних біоресурсів, їх вилучення (добування, вилов, збирання), реалізація та переробка з метою одержання харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції, а також забезпечення безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості. Основу рибного господарства становлять рибництво та рибальство. У зв'язку з цим, на нашу думку, в назві вищезазначеного Закону словосполучення «промислове рибальство» є зайвим.

Варто зазначити, що чинне законодавство вживає терміни «рибництво» та «аквакультура» як синоніми. Зокрема, в ст. 1 Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року» закріплено два ідентичні визначення понять рибництво (підгалузь рибного господарства) та аквакультура. Більш широке та деталізоване визначення цих понять містить ст. 1 Закону України «Про аквакультуру», відповідно до якої аквакультура (рибництво) – сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг. Таким чином, можна зробити висновок, що законодавство містить широке та вузьке визначення аквакультури. Не ставлячи за мету в цій статті дати визначення поняття аквакультури, варто все ж підкреслити, що, на нашу думку, у вузькому розумінні термін «аквакультура» є тотожним «рибництву» і полягає у штучному розведенні, утриманні та вирощуванні водних живих ресурсів. У широкому розумінні аквакультура включає рибництво та інші види діяльності, у тому числі й надання рекреаційних послуг.

Подібний підхід застосовано в законодавстві України і щодо рибальства. Зокрема, в ст. 1 Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року» рибальство (підгалузь рибного господарства) – це промисел риби та інших водних живих ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах. Широке розуміння рибальства закріплено в Законі України «Про

* Термін «народне господарство» часто вживають як синонім виразу «економіка країни» або «національна економіка».

рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів».

Законодавче забезпечення розвитку рибництва та рибальства здійснюється комплексно, оскільки, як справедливо зазначено у Державній цільовій економічній програмі розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки [8], забезпечення розвитку однієї із складових рибного господарства – рибальства або рибництва призведе, з одного боку, до виснажливого використання водних живих ресурсів або, з другого боку, – до занепаду України як морської держави у галузі рибного господарства.

Аналіз зазначених вище нормативно-правових актів та спеціальної літератури дають змогу виділити ознаки, що є спільними для рибництва (аквакультури) та рибальства як видів господарської діяльності в АПК України.

Специфіка рибного господарства полягає у тому, що це галузь з експедиційним виловом риби у віддалених районах Світового океану та сезонним характером товарного рибництва, уповільненим оборотом капіталу і низькою нормою прибутку (Розділ 8 Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року»).

Специфічною особливістю рибної галузі України є те, що близько 80 відсотків сировини добувається в межах виключних економічних зон іноземних країн та відкритій частині Світового океану і лише 20 відсотків риби – у виключній економічній зоні держави та внутрішніх водоймах України, включаючи товарне рибництво [9].

Господарська діяльність у галузі рибництва та рибальства спрямована не лише на провадження економічно доцільної, а й екологічно безпечної господарської діяльності. Тобто, така діяльність має на меті як забезпечення потреб населення у харчовій, технічній, медичній та кормовій продукції, так і збереження біологічного різноманіття й поліпшення екологічного стану водосховищ. Наприклад, Морською доктриною на період до 2035 року [10] серед шляхів реалізації національних пріоритетів України у сфері морської діяльності визначено провадження економічно доцільної та екологічно безпечної морегосподарської діяльності, пов'язаної з вивченням, розвідкою, видобуванням, використанням, збереженням та відтворенням природних ресурсів, забезпеченням їх невиснажливого використання.

Продукція рибництва та рибальства належить до сільськогосподарської продукції. Згідно з Законом України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 рр.» [11] рибу та морепродукти віднесено до сільськогосподарської продукції, а рибницькі та рибальські господарства – до сільськогосподарських підприємств. Належність суб'єктів господарювання в галузі рибного господарства до виробників сільськогосподарської продукції є однією з форм їх державної підтримки.

Зазначене положення знайшло закріплення і у Законі України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», згідно з яким суб'єктів рибогосподарського комплексу, діяльність яких пов'язана з промисловим виловом водних біоресурсів на водних об'єктах загальнодержавного значення, розведенням, вирощуванням та переробкою власної продукції, визнано товаровиробниками сільськогосподарської продукції (ст. 53).

Рибництво та рибальство характеризуються специфічним об'єктним складом. Перелік об'єктів правовідносин у сфері рибництва (аквакультури) та рибальства закріплено в Законі України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них»: риба та інші водні живі ресурси (водні біоресурси), тобто сукупність водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді. До водних живих ресурсів належать: прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку, круглороті, водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, у тому числі молюски, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, головоногі, водорості та інші водні рослини.

Об'єкти рибальства є одночасно об'єктами рибного господарства і тваринного світу. Види тварин та рослин, занесені до Червоної книги або заборонені для добування чи штучного розведення, не належать до об'єктів рибного господарства.

На виконання ст. 11 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [12] постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1402 затверджено Правила транспортування тварин [13], які встановлюють вимоги до перевезення тварин авіаційним, автомобільним, залізничним, морським та річковим транспортом. У п.п. 65–78 зазначених Правил визначено особливості транспортування риби та інших гідробіонтів.

Рибництво та рибальство характеризуються специфічним суб'єктним складом. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» суб'єкт рибного господарства – юридична чи фізична особа, яка провадить рибогосподарську діяльність відповідно до законодавства. Рибогосподарська діяльність – це діяльність юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, пов'язана з вивченням водних біоресурсів, їх охороною, відтворенням, спеціальним використанням, переробкою, реалізацією тощо. Тобто, законодавець уточнює, що фізичні особи мають бути зареєстровані як підприємці. Залежно від конкретного виду господарської діяльності в галузі рибного господарства законодавством визначено додаткові вимоги до суб'єктів господарювання. Наприклад, діяльність у сфері промислового рибальства підлягає ліцензуванню, обов'язковою є наявність позитивних ветеринарно-санітарних оцінок стану промислових ділянок рибогосподарських водних об'єктів загальнодержавного значення і показників безпеки риби, інших водних

живих ресурсів та ін.

Суб'єктами рибництва й рибальства можуть бути фізичні та юридичні особи – як національні, так і іноземні. Регулювання їх діяльності на рибогосподарських водних об'єктах, що знаходяться в межах юрисдикції України, здійснюється відповідно до міжнародних договорів.

У чинному законодавстві рибництво розглядається як сировинна база для рибальства в частині підвищення біопродуктивності рибогосподарських водних об'єктів (їх частин). Водночас рибальство може здійснюватись для цілей аквакультури (ст. 15 Закону України «Про аквакультуру»).

З метою інституційно-функціонального забезпечення рибництва та рибальства створено спеціальний орган – Державне агентство рибного господарства України, який є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України [14]. Важливе значення у регулюванні рибного господарства мають такі функції, як ліцензування, квотування, контроль у сфері ведення рибного господарства та ін.

Чинним законодавством передбачено державну підтримку рибництва (аквакультури) та рибальства з метою створення сприятливих умов для забезпечення розвитку рибного господарства та його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Основні напрями державної підтримки рибництва (аквакультури) та рибальства визначені відповідно у ст. 22 Закону України «Про аквакультуру» та ст. 53 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів». Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1245 затверджена Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки, яка, на думку розробників, повинна зумовити позитивні зрушення у галузі рибного господарства та сприяти стабілізації й нарощуванню виробництва вітчизняної конкурентоспроможної рибної продукції для гарантування продовольчої безпеки України.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити загальний висновок, що рибна галузь України є стратегічною для національної економіки. З метою ефективного використання потенціалу рибної галузі слід враховувати специфічні особливості рибництва та рибальства як окремих видів агробізнесу у правовому регулюванні зазначених відносин.

Список літератури

1. Реформування рибного господарства : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://darg.gov.ua/files/1/Konceptsiya_reformuvannya.pdf.
2. Про аквакультуру : Закон України від 18 вересня 2012 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5293-17>.

3. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 8 липня 2011 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>.

4. Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року : Закон України від 19 лютого 2004 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1516-15>.

5. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України від 6 лютого 2003 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/486-15>.

6. Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення доквілля Азовського і Чорного морів : Закон України від 22 березня 2001 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2333-14>.

7. Про затвердження правил промислового рибальства в басейні Чорного моря : наказ Державного агентства рибного господарства України від 8 грудня 1998 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0147-99>.

8. Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-п>.

9. Про Концепцію розвитку рибного господарства України : постанова Верховної Ради України від 13 липня 2000 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/1885-14>.

10. Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-п>.

11. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 рр. : Закон України від 18 січня 2001 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>.

12. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21 лютого 2006 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>.

13. Про затвердження Правил транспортування тварин : постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-2011-п>.

14. Про затвердження Положення про Державне агентство рибного господарства України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/895-2015-п>.

References

1. Reformuvannia rybnoho hospodarstva [Reform of Fisheries]. Available at: http://darg.gov.ua/files/1/Koncepciya_reformuvannya.pdf.
2. Law of Ukraine of September 18, 2012 «On aquaculture». Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5293-17>.
3. Law of Ukraine of July 8, 2011 «On fisheries, commercial fisheries and the protection of water bioresources». Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>.
4. Law of Ukraine of February 19, 2004 «On the National Program of Fisheries of Ukraine for the period till 2010». Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1516-15>.
5. Law of Ukraine of February 6, 2003 «On fish, other aquatic living resources and food products are». Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/486-15>.
6. Law of Ukraine of March 22, 2001 «On approval of the National Program Protection and Rehabilitation of the Azov and Black Seas». Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2333-14>.
7. Order of the State Agency for Fisheries of Ukraine of December 8, 1998 «On approval of rules for industrial fisheries in the Black Sea». Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0147-99>.
8. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 23, 2011 «On approval of the State Target Economic Program development of fisheries for 2012-2016». Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-п>.
9. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of July 13, 2000 «On the Concept of Fisheries Ukraine». Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/1885-14>.
10. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 7, 2009 «Marine Doctrine of Ukraine till 2035». Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-п>.
11. Law of Ukraine of January 18, 2001 «On stimulation of agricultural development for the period 2001-2004». Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>.
12. Law of Ukraine of February 21, 2006 «On protection of animals from cruelty». Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>.
13. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 16, 2011 «On approval of rules of transportation of animals». Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-2011-п>.
14. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 30, 2015 «On approval of the State Agency for Fisheries». Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/895-2015-п>.

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫБНОГО ХОЗЯЙСТВА В УКРАИНЕ

С. И. Марченко

Аннотация. *Исследуются актуальные проблемы правового регулирования рыбного хозяйства Украины; определены и охарактеризованы юридические признаки рыбоводства и рыболовства в качестве основных подотраслей рыбного хозяйства Украины.*

Ключевые слова: *правовое регулирование, юридические признаки, рыбное хозяйство, рыбоводство, аквакультура, рыболовство.*

THE LEGAL REGULATION FEATURES OF FISHERIES IN UKRAINE

S. I. Marchenko

Abstract. *Explores current issues of legal regulation fisheries in Ukraine; identify and describe the legal attributes of fish farming and fishing as the main sub-sectors of fisheries of Ukraine.*

Keywords: *legal regulation, legal features, fish industry, fish farming, aquaculture, fishing.*